

valgtrykket navnlig har hvilet på de offentligt ansatte, og at arbejderne også har følt sig presset, måske frygtede de for deres beskæftigelse. Under alle omstændigheder førte den hemmelige afstemning til en udligning af sociale forskelle i valgdeltagelsen.

Forskningen har hidtil været af den opfattelse, at indførelsen af hemmelig afstemning ikke medførte nogen ændringer i vælgeradfærden. Elklit mener at have gendrevet denne antagelse. Valgdeltagelsen steg markant stærkere hos arbejdere end hos andre og mere i den offentlige sektor end i den private, og Socialdemokratiet voksede stærkest ved 1901-valget. Indførelsen af hemmelig afstemning førte til en konvergens, en udligning af deltagelsesforskelle mellem befolkningsgrupper. Disse tendenser er grundigt dokumenteret i afhandlingen. Problemet er, at der er tale om tendenser, som allerede var i fuldt sving i 1890'erne: Socialdemokratiets stemmetal voksede dramatisk (stigningen på 4% på landsplan i 1901 var hverken større eller mindre end ved de andre valg mellem 1890 og 1906), og udligningen af deltagelsesforskelle var i gang. Den hemmelige afstemning har givetvis hjulpet den socialdemokratiske bølge på vej, men den har næppe spillet nogen afgørende rolle for forløbet.

Jørgen Elklit har i sin afhandling demonstreret, at man også i arbejdet med historiske kilder kan tage udgangspunkt i samfundsvidenskabelige problemstillinger og anvende samfundsvidenskabelige metoder. Selv betragter han sine spændende Fredericiastudier som et teoriafprøvende case study, hvis sigte er at afprøve den samfundsvidenskabelige teoris gyldighedsområde. Men samtidig har de givet en væsentlig indsigt i den strukturændring, der skete i det danske partisystem omkring århundredskiftet.

Torben Worre

MOGENS RÜDIGER: Gustav Bang – historiker og socialdemokrat, Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie, 352 sider (incl. noter, litteraturliste og tysk resumé) Kbh. 1987.

»Gustav Bang – historiker og socialdemokrat« er en grundig og omfangsrig bog om en af de meget få socialdemokrater – og politikere i det hele taget – der har gjort den politiske teori til sit centrale arbejdsområde. Bogen handler om Gustav Bangs historieopfattelse og socialdemokratiske ideologi, det er altså ikke en historisk biografi, og sigtet har ikke været en samlet vurdering af Gustav Bangs virke. Det har snarere været historieteoretisk.

I indledningen til bogen anfører Mogens Rüdiger to formål, for det første, at inddrage den socialdemokratiske historieskrivning i historiografien, hvad den kun har været »i meget ringe omfang«, og for det andet – og mere principielle – at belyse »en af de største vanskeligheder i historiografien«, nemlig »forholdet mellem historiebegrebet og den øvrige samfundsmæssige udvikling«.

Nu kan man jo diskutere om der findes noget, der med rimelighed kan kaldes en socialdemokratisk historieskrivning. Officiel socialdemokratisk historieskrivning er der ikke meget af. Det første større værk, der kunne tilkomme denne status, er vel »Socialdemokratiets århundrede« fra 1904, og det har selv om titlen sigtede på fremtiden, først og fremmest fortiden som sit emne. Og siden er der stort set kun trebindsværket »En bygning vi rejser« fra 1950-erne. Hvis man vil være meget venlig, kunne man sige, at socialdemokratiet snarere end at skrive historien i bøgerne, har prøvet at skrive den i samfundet.

Men der er også en anden side af problemet, der måske vender mere ind mod historieforskningen, nemlig spørgsmålet om hvori en mulig socialdemokratisk historieskrivning kunne bestå? Skulle det være en særlige metode? Baseret på et særlig erkendelsesteoretisk grundlag? Eller det i valget af emner? Eller i en eller anden kombination deraf?

En præcisering sådanne kriterier ville utvivlsomt reducere antallet af medlemmer af en sådan tradition til én eller ganske få personer, og hvem havde da ophavsretten til at være eksponent for den socialdemokratiske historieskrivning?

Videnskabsteoretisk set må man nok opretholde det synspunkt, at der ikke eksisterer en særlig socialdemokratisk historieskrivning, hvorimod der nok findes socialdemokrater, der skriver historie. Det er således ikke nogen nem opgave både at ville rehabilitere den socialdemokratiske historieskrivning, og diskutere de historieteoretiske problemer omkring forholdet mellem historiografien og de samfundsmæssige forhold.

Mogens Rüdiger har imidlertid undgået problemet ved at koncentrere sig alene om Gustav Bang, og uden at gå nærmere ind på Bangs placering indenfor den socialdemokratiske tradition. Dermed forskydes også vægten fra ønsket om at rehabilitere den socialdemokratiske historieskrivning til den historieteoretiske diskussion.

Denne problematik behandles ud fra det synspunkt, at den yngre Gustav Bang er en historiker, der bliver socialdemokrat for siden at være en socialdemokrat, der er historiker. Mens den Bang, der er historiker og socialdemokrat udvikler sig fra den Erlevske neopositivisme til en »materialist« af temmelig deterministisk observans, er den Bang, der er socialdemokrat og historiker tilsyneladende mindre deterministisk og

mere åben for den frie vilje, det subjektives betydning for historiens gang – det vil i Bangs tilfælde dog næsten kun sige den politiske praksis.

Det er ikke uinteressant, at Erslev ifølge Rüdiger gennemgår en ganske lignende udvikling fra et meget deterministisk – eller scientistisk – syn på historievidenskaben til et mere »subjektivistisk«. Hvor det for Bang er politikens betydning, der opvurderes, skulle det hos Erslev være historieskriverens betydning, omend han bliver ved at opfatte det som et uvidenskabeligt træk.

Hvis man skulle gøre indvendinger mod Rüdigers fremstilling på dette plan måtte det være, at han ikke følger disse teser op med mere konkrete analyser af, hvad det så betyder for Bangs egen historieskrivning, og hvad denne betyder i historievidenskaben? Rüdiger anfører især Bangs brug af statistisk materiale som belæg for at opfatte ham som betydende historiker i den senere fase. Det skal jeg ikke kunne tage stilling til, men jeg kan heller ikke se, at det skulle være et kendetegn for en særlig socialdemokratisk historieskrivning, og det bliver iøvrigt ikke ganske klart, om historikeren Bang her skulle have været en overset pioner.

Mens Bangs videnskabelige arbejde i alt væsentligt finder sted indenfor rammerne af den Erslevske nypositivisme er hans politisk-teoretiske arbejde kun i meget ringe udstrækning understøttet af historiske undersøgelser. Der er ganske vist – især i mange af hans med rette berømte mandagsartikler i *Social-Demokraten* – et historisk materiale overvejende i form af statistiske data, men så vidt jeg kan se benytter han især dette materiale til formidling og til politisk-teoretisk analyse indenfor rammerne af II. Internationales teoretiske marxisme.

Man kunne måske alligevel argumentere for, at dette materiale også kunne eller burde have fået betydning for historieforskningen, men kun ved både at overskride Bangs egne tolkninger og ved at gå mere detaljeret ind på undersøgelsen af, hvad det er for spørgsmål, Bang her tager op. Jeg vil blot nævnte to emneområder: nemlig dels emner, der angår den kapitalistiske rationalisering af arbejdet og dels emner, der angår udviklingen i arbejderbefolkningens private livssfære.

Det er omkring behandlingen af disse to temaer, Bang leverer sine mest betydningsfulde bidrag i den socialdemokratiske idéhistorie, og – tror jeg også – herfra han finder afsættet for den svækkelse af determinismen i sin historiefilosofi, Rüdiger aflæser i hans senere mere historiefilosofiske skrifter.

Det er min fornemmelse, at det også ville være bearbejdelsen af disse emnekredse, der kunne have haft den mest vidtrækkende og originale betydning for historievidenskaben, der oftest har defineret sit felt i relationen mellem det krigeriske, det kongelige, det politiske og det

økonomiske, mens det fra mit udenforstående perspektiv ser ud til, at det teknologiske og det private har ligget udenfor historievidenskabens interesseområde indtil for ganske nylig.

Mens jeg udmærket kan følge Rüdiger i hans vurdering, at Bangs ideer og historiefilosofi er af interesse som led i forståelsen af socialdemokratiets historie, tror jeg, det er en overdrivelse at tillægge hans arbejde betydning som – socialdemokratisk – historieskrivning. De ansatser, man kan finde i mandagsartiklerne, bliver ikke udnyttet i den retning af Bang selv.

Tiden løb fra ham. Udviklingen løb fra hans ideer om udvikling. Det gælder allerede i hans brug af det statistiske materiale, hvor han fremskriver de tendenser, der passer med hans egne udviklingsideer. Således bliver 1890-ernes industrialiseringsbølge brugt som belæg for ideen om at et kommende proletarisk flertal, men det gælder også som en begrænsning for hans tolkning af de nye tendenser, han iagttager.

Han brugte selv de to – i den historiske materialisme og historievidenskaben nye – emnekredse, han tog op i mandagsartiklerne, den kapitalistiske udvikling af den rationelle arbejdsorganisation og den faktiske forbedring af arbejderens levevilkår, til at give muligheden for fremskridt indenfor kapitalismen plads i historiefilosofien med den konsekvens, at man ikke kunne sige noget om tidsperspektivet for den overgang til socialismen, han stadig troede på – om 20 eller 200 år.

Men hvis det socialistiske perspektiv fortonede sig til en fjern fremtid, måtte det jo i den socialdemokratiske tænkning bero på, at der ikke var synlig udsigt til et proletarisk flertal. Da Bang imidlertid mente, at det nok skulle komme engang i fremtiden, så han ikke radikaliteten i problemet på det politiske plan, ligesom han heller ikke fandt anledning til at undersøge den faktiske classesammensætning og dens konsekvenser for arbejderbevægelsen i den nære fremtid.

Opløsningen af troen på det proletariske flertal, er imidlertid den ene af to nøgler, der kan åbne op for forståelsen af den socialdemokratiske arbejderbevægelses historie i tiden fra parlamentarismens gennembrud frem til 1. verdenskrig. Den anden nøgle ligger gemt i den faglige kamps succes. Det lykkedes, som Bang flittigt dokumenterede, i tiden fra 1880-erne frem til 1. verdenskrig at sikre det socialøkonomiske grundlag for etableringen af arbejderfamilien. Det kneb imidlertid gevaldigt med at forstå den fugl, man her fik i hånden, for familien hørte jo til det private, der i den socialdemokratiske idéverden var synonym for det egennyttige, vilkårlige, tøjlesløse, usædelige og umoralske.

Man skal da heller ikke læse mange kilder for at se, at etableringen af arbejderfamilien kom til at danne grobund for stærk patriarkalisme, og at

det var herfra man hentede mange af de nye værdier, der kom til at præge mellemkrigstidens arbejderbevægelse, nu hvor den store socialistiske fremtid var udsat til senere.

Også her kom Bangs »historiske materialisme« til kort. Han havde simpelthen ikke begreber, der på adækvat måde kunne tyde den private livssfæres betydning for holdningsdannelsen i arbejderklasse og arbejderbevægelse. Bang var ikke i stand til at trække disse to problemer (med det proletariske flertal og konsekvenserne af arbejderfamiliens etablering) klart frem, selv om han udpegede det historisk-materielle grundlag derfor. Men begge problemer diskuteres i samme periode flittigt af den yngre generation i partiets teoretiske tidsskrift »Socialisten«.

Man kan altså ikke uden videre forsvare Bang med, at disse problemer først er blevet tematiseret i eftertiden, og man kan derfor også spørge, om ikke Rüdiger har været drevet af lidt for megen velvilje over for Bangs idéverden, når han nådigt lader problemet om det proletariske flertal fortone sig i periferien af fremstillingen, og undlader at gå nærmere ind på de for den proletariske idéverden så vanskelige spørgsmål om konsekvenserne af den faglige kamps hovedresultat i perioden: etableringen af et bæredygtig socialøkonomisk grundlag for den patriarkalske arbejderfamilie.

Nu kan spørgsmålet om Bang som socialdemokratisk historiker jo også betragtes i andre perspektiver. Rüdiger gør et fortjenstfuldt forsøg på at placere Bang i lyset både af det moderne gennembrud og dets særlige udmøntning i den radikale tradition i historievidenskaben. Der kan gøres mindre detailindvendinger mod tolkningen af det moderne gennembrud, men forståelsen af 90-ernes symbolisme og karakteren af det folkelige gennembrud efter århundredskiftet virker noget mere problematisk. Hele traditionen fra Herman Bangs impressionisme over 90-ernes symbolisme affærdiges som en subjektivistisk modstrømning til oplysningstænkningen, der dømmes her antagelig ud fra de politisk-ideologiske holdninger og måske ud fra de religiøse toner, der også findes. Hvis man imidlertid vil forstå, hvorfor disse strømninger vinder frem, må man også stille spørgsmålet, om man her måske netop tolkede temaer, der var samfundsmæssigt behov for at få fortolket. Jeg skal ikke gå i detaljer, men blot påpege, at der i den symbolistiske digtning fra 1890-erne findes begyndende modernistiske træk, og at man i det folkelige gennembrud efter århundredskiftet også får bragt den patriarkalske traditions stærke folkelige rødder frem i digtningens klare lys.

Begge dele skulle vise sig at blive reelle problemer for fremskridtstænkningen og burde derfor ikke være affærdiget, hverken dengang eller nu. Disse problemer melder sig også, hvis man istedet nærmer sig vurderin-

gen af Bang i lyset af hans betydning for de efterfølgende generationer i socialdemokratiet. Rüdiger slutter sin fremstilling lidt vel flot med at sige, at Bang »gjorde rent bord og brød med den radikale historievidenskab«, men det er svært at se, at dette brud har fået nogen betydning, hvad enten man ser på den akademiske historievidenskab eller på den socialdemokratiske historieskrivning.

Niels Ole Finnemann

NIELS FINN CHRISTIANSEN, KARL CHRISTIAN LAMMERS, HENRIK S. NISSEN:
Danmarks historie, bind 7, Tiden 1914-1945 (red. Søren Mørch),
København, Gyldendal, 1988, 479 s.

Nu foreligger bd. 7 af den *Danmarks historie*, hvis første bind kom i 1977, og hvoraf bindene 3, 6, 8 og 10 stadig mangler. Da hvert bind har egne forfattere er det forbavsende at fuldførelsen tager så lang tid. Det tyder på at mange danske historikere har svært ved at disponere deres arbejdsindsats. Imens er det gået hårdt ud over redaktionen. Aksel E. Christensen og Svend Ellehøj er døde, H. P. Clausen er blevet minister (men har dog nået at deltage i redaktionsarbejdet med Nissens afsnit), nu er Søren Mørch ene tilbage.

Værket er – eller var i hvert fald oprindeligt – især tænkt som lærebog for universitetsstuderende. Deraf dets fyldige, drøftende litteraturoversigter, der værket igennem ofte har været de for fagmanden interessanteste dele. Her i bd. 7 er antallet af »brede« fremstillinger og særundersøgelser så stort at karakteriseringerne undertiden bliver temmelig summariske. Enkelte af dem vil jeg komme tilbage til nedenfor. Det har overrasket mig lidt at man har forbigået Povl Engelstofts og Frantz W. Wendts *Danmarks politiske Historie fra Freden i Kiel til vore Dage* (1934), der netop også var tænkt som universitetslærebog.

For mig der både har skrevet »brede fremstillinger« af det meste af perioden og nogle specialundersøgelser, er det en usædvanlig udfordring at skulle give en anmeldelse af det nye værk, men efter at have sikret mig at jeg ikke var blevet aldeles nedgjort i dette, og dermed at eventuel kritik fra min side ikke vil kunne tage sig ud som hævnakt, påtog jeg mig opgaven. Der kan vel være noget oplysende ved at en svindende generation, for én gangs skyld, bedømmer den næstes historieskrivning.